

Handläggare
Anna Rygård, 08-508 31973
Signe Wirdby, 08-508 31613**Till**
Kulturnämnden
2018-05-22

Detaljplan, tidigt samråd om förslag till strukturplan för Lövholmen 12 m.fl. i stadsdelen Liljeholmen, Dnr 2017–13571. Svar på remiss från stadsbyggnads- kontoret

Förslag till beslut

Kulturförvaltningen föreslår att kulturnämnden beslutar

- att som svar på remissen överlämna kulturförvaltningens tjänsteutlåtande till stadsbyggnadskontoret.
- att förklara beslutet omedelbart justerat.

Robert Olsson
Kulturdirektör

Patrik Liljegren
Bitr. förvaltningschef

Ann-Charlotte Backlund
Stadsantikvarie

Sammanfattning

Syftet med det tidiga samrådet är att inhämta kunskap och underlag för att klargöra projektets förutsättningar för fortsatt planering. Lövholmen föreslås utvecklas med cirka 1 500-2 000 bostäder, en ny skola, fem förskolor, centrum samt offentliga miljöer med inslag av kulturhistoriska byggnader. Viktiga frågor att bedöma är kulturmiljö och kulturliv.

Kulturförvaltningen anser, liksom stadsbyggnadsnämnden i sitt särskilda uttalande den 22 mars, att Lövholmens kulturella värden genom kulturmiljöerna och befintliga kulturverksamheter är grundläggande aspekter som bör bli bärande i utvecklingen här. Många professionella konstnärer har sin verksamhet i

området och kulturförvaltningen anser att deras lokalbehov bör vara en del av det framtida Lövholmen. Det är positivt att Färgfabrikens byggnad och verksamhet bekräftas i remissen.

När det gäller industriområdets kulturhistoriska värden behövs, som stadsbyggnadskontoret anger, kompletterande underlag. Kulturförvaltningen anser att det finns problem med planprocessen där relevanta kunskapsunderlag och ramar för planeringen hittills saknats. Strukturplanen anger att endast fyra byggnader skulle bevaras och kulturförvaltningen anser att sådana preciseringar kan göras först när tillräckliga kunskapsunderlag finns framme. Bevarande och utveckling av kulturmiljöerna bör vara ett av den kommande detaljplanens syften.

Underlag för beslut

Remiss från stadsbyggnadskontoret med inbjudan till tidigt samråd den 22 mars 2018; *Underlag för tidigt samråd, PM förutsättningar och konsekvenser Lövholmen 12 m.fl.* Dnr 2017–13571. I ärendet finns också *Strukturplan och ramverk för Lövholmen* (mars 2017). Remisstiden sträcker sig till den 29 maj 2018.

UTLÅTANDE

Remissen

Stadsbyggnadskontoret har remitterat en strukturplan som underlag för tidigt samråd i syfte att inhämta kunskap och underlag för att klargöra projektets förutsättningar för fortsatt planering. Förslaget innebär att Lövholmen utvecklas till en tät stadsdel med cirka 1 500-2 000 bostäder, en ny skola, fem förskolor och lokaler för centrumändamål samt offentliga miljöer med inslag av kulturhistoriska byggnader. Det tidiga samrådet innehåller inte plankarta eller detaljerade ritningar och utredningar.

Stadsbyggnadskontoret anger i underlaget att en miljökonsekvensbeskrivning (MKB) behöver tas fram till detaljplanen för att bland annat visa vilken påverkan planen får på kulturmiljön. Genom det tidiga samrådet efterfrågas vägledning till den fortsatta planeringen, framför allt inom de nyckelfrågor som framgår av underlaget.

Ärendets beredning

Ärendet har beretts inom kulturstrategiska staben i samarbete med stadsmuseiavdelningen.

Bakgrund

Kulturförvaltningen gjorde genom stadsmuseiavdelningen en behovsbedömning i ärendet den 20 oktober 2017. Stadsmuseet redovisade det aktuella kulturhistoriska kunskapsläget, framförde att det behöver göras en MKB för påverkan på kulturmiljön samt att kunskapen om områdets kulturhistoriska värden behöver fördjupas i en förundersökning. Kulturförvaltningen har kontakt med ledningen för Färgfabriken och de konstnärsorganisationer som finns i området, framför allt inom Färgkontoret, när det gäller utvecklingen av området.

Lövholmens industrihistoria

Industrin har betytt mycket för Stockholm och för stadens tillväxt. Fram till 1800-talets slut var fabriker lokaliserade till innerstaden, men i takt med att staden och industrierna växte förflyttades tyngdpunkten allt längre ut från centrum. Liljeholmens strategiska läge, med hamn och järnväg, låga markpriser och liten kommunal kontroll var orsaker till industrins etablering. Liljeholmen är en av Stockholms första industriförorter.

I Lövholmen är det i huvudsak Beckers, Cementa och Kolsyre-fabriken som satt stora avtryck på platsen. Här har även funnits verkstadsindustrier, tryckeri, stubinfabrik, en såg, kabelfabrik (senare ASEA), små textilindustrier med mera. Utbyggnaden i området har skett från 1895 då De förenade kolsyrafabrikenas AB köpte mark på Lövholmen. 1902 etablerade sig Beckers färgfabrik. Sedan 1980-talet har både Beckers och kolsyre-fabriken slutat sin produktion i området, medan Cementa och andra mindre verksamheter har fortsatt sin verksamhet.

Vissa av byggnaderna används idag för konstnärlig produktion och Färgfabriken har utvecklats till en konsthall, ett besöksmål inom konst och stadsbyggande sedan slutet av 1990-talet. Trots en förskjutning i byggnadernas användning är området ett exempel på ett sammanhållet industrilandskap från förra sekelskiftet och fram till 1970-talet.

Kulturhistoriskt värde

Stadsmuseet har översiktligt inventerat, beskrivit och värderat byggnaderna i området Lövholmen. Det konstaterades att såväl byggnader som miljön som helhet har betydande kulturhistoriska värden. Det kulturhistoriska värdet beror på att platsen är ett tydligt och välbevarat exempel på en industrimiljö som haft betydelse för såväl Sverige som Stockholm. Området är en av få industrimiljöer i närheten av Stockholms innerstad med ett stort,

representativt och välbevarat byggnadsbestånd och med tydliga årsringar från hela 1900-talet. Alla byggnader har bedömts ha kulturhistoriska värden där de grönmärkade skiljer ut sig som särskilt värdefulla på den kulturhistoriska klassificeringskartan nertill.

Utsnitt ur Stockholms kulturhistoriska klassificeringskarta. Alla byggnader bedöms ha kulturhistoriska värden och de grönmärkade byggnaderna är särskilt värdefulla.

Utsnitt ur "Strukturplan och ramverk för Lövhölmensområdet". Bilden visar med svart markering vilka byggnader som föreslås bevarade.

Områdets förfall

Stadsmuseiavdelningen kan notera att delar av området förfaller och det betyder att kulturhistoriska värden riskerar att gå förlorade. Avdelningen har därför kontaktat tillsynsenheten på stadsbyggnadskontoret för att påpeka riskerna med eftersatt underhåll.

Kulturliv vid Lövholmen

Lövholmens industrikaraktär rymmer kvaliteter som lockar kulturaktörer, konstnärer och Stockholmare vid publika arrangemang. Tillgången till lokaler har gjort detta till en viktig kulturell plats i Stockholm. I Färgkontoret (den byggnad som planeras bli skola) finns idag flera ateljéorganisationer, med ett galleri och ett par hundra verksamma konstnärer. Närmare 60 av konstnärerna har idag ateljéstöd från Stockholms stad, en tydlig indikation på att det professionella konstnärliga skapandet är en påtaglig del av området idag. Vid Lövholmen finns också Färgfabriken, en konsthall och en plattform som sedan starten 1995 fokuserat på samtida kulturella uttryck med tonvikt på konst, arkitektur och stadsplanering. Färgfabriken drivs med stöd av Stockholms stad.

Internationella förebilder

Internationellt har många städer med hamnar och industribebyggelse kunnat profilera sig genom ett bevarande av kulturmiljöerna och genom att nya kulturverksamheter flyttar in. Den kulturhistoriskt värdefulla bebyggelsen och industriverksamheternas spår i stadsmiljön har ofta blivit det som skapat unika destinationer och attraktiva livsmiljöer. I Kanada framstår Granville Island i Vancouver som ett bra exempel där industribebyggelse från olika tider och med olika funktioner idag ger utrymme för helt nya verksamheter, exempelvis konstskola, ateljéer, matmarknad och caféer, sida vid sida med befintlig betong- och tillverkningsindustri. De europeiska exemplen är många.

Jämställdhetsanalys

Kulturförvaltningen gör inte i detta tidiga skede några bedömningar av hur förslaget behandlar jämställdhet mellan könen.

Förvaltningens synpunkter

Kulturförvaltningen anser, liksom stadsbyggnadsnämnden i sitt särskilda uttalande den 22 mars, att Lövholmens kulturella värden genom kulturmiljöerna och befintliga kulturverksamheter är grundläggande aspekter som bör bli bärande i utvecklingen här. Många professionella konstnärer har sin verksamhet i området och kulturförvaltningen anser att deras lokalbehov bör vara en del av det framtida Lövholmen. Det är positivt att Färgfabrikens byggnad och verksamhet bekräftas i remissen. Kulturverksamheter kan i många fall vara lämpliga verksamheter i tidigare industribyggnader, det visar inte minst användningen av Färgfabriken. Förmågan att kombinera bevarande och utveckling genom kulturverksamheter kan bli en viktig framgångsfaktor för Lövholmen.

Kulturförvaltningen menar att det saknas underlag för att kunna göra en mer ingående bedömning av den föreslagna strukturplanen. Det finns ändå skäl att göra några tydliga markeringar inför den fortsatta planprocessen.

Kulturmiljön

Som Stadsmuseet tidigare har framfört är bedömningen att området till delar borde vara möjligt att bebygga, men att det behöver ske varsamt så att viktiga delar av industrimiljön kan bevaras och nya värden utvecklas. Lövholmen kan bli ett spännande och dynamiskt område med goda förutsättningar för industrihistorien om industrimiljön tas till vara som en resurs i utvecklingen. Samtidigt kan ny bebyggelse berikas av den historiska förankringen.

Det finns en övergripande kunskap om områdets historia och bebyggelse, men det saknas kunskap om byggnaderna och miljön mer i detalj. En antikvarisk fördjupning, där de betydande spåren av industriepoken identifieras, beskrivs och värderas, är därför nödvändig. Det antikvariska underlaget behöver utgöra ramen för hur området kan utvecklas, vilka byggnader som eventuellt kan rivas, vilken exploatering området tål och vilka delar av området som är mest lämpade för ny bebyggelse. Det är därför positivt att det i underlaget för tidigt samråd från stadsbyggnadskontoret framgår att ett antikvariskt kunskapsunderlag ska tas fram. Här vill kulturförvaltningen poängtera att det i första hand behöver vara ett underlag som identifierar och beskriver värdena, för att sedan kunna ligga till grund för en analys och konsekvensbedömning.

Mot denna bakgrund är det problematiskt att strukturplanen redovisar nya kvarter där hus, infrastrukturella samband och övriga betydelsefulla spår (såsom kajer, järnvägsspår, gränder, murar, skorstenar m.m.) förutsätts att rivas. Kulturförvaltningen saknar motivering till att man i strukturplanen bedömt att endast fyra byggnader är ”bevaringsvärda” medan övriga bedöms kunna rivas. Av de byggnader som föreslås att bevaras är det byggnader från 1889-1915 som föreslås bevarade. Det går att se en tendens i stadomvandlingar att industribyggnader uppförda före 1940-talet bevaras i större uträkning, medan yngre byggnader rivs, inte minst de från efterkrigstiden. På sikt finns en risk att spår från den betydelsefulla industrin endast kommer representeras av ett byggnadsbestånd från en snäv del av historien. Kulturförvaltningen anser att preciseringar när det gäller bevarande av byggnader och andra delar av kulturmiljön kan göras först när tillräckliga kunskapsunderlag finns framme.

Kulturförvaltningen ser en stor risk med den höga exploateringen som föreslås, de omfattande rivningarna och den höjdförskjutning som sker ut mot vattnet. Här vill kulturförvaltningen poängtera betydelsen av att låta den befintliga industrimiljön ha kontakt med vattnet och den ursprungliga hamnen.

Kulturförvaltningen anser att ett viktigt syfte med detaljplanen är att säkerställa bevarandet och utvecklingen av de värdefulla kulturmiljöerna. Den kommande detaljplanen bör därför förse befintliga byggnader av kulturhistoriskt värde med skydds- och varsamhetsbestämmelser.

Kulturlivet

Färgfabriken driver en viktig verksamhet som konsthall och plattform för frågor inom konst, arkitektur och stadsplanering och det är positivt att strukturplanen bekräftar den verksamheten i framtidens Lövholmen. Med den kompetens och drivkraft som finns inom Färgfabriken ser kulturförvaltningen att det finns goda förutsättningar att ytterligare stärka möjligheterna för fler kulturaktörer att ta plats inom planområdet. Det gäller såväl temporärt under plan- och byggprocessen som långsiktigt.

Lövholmen är också en viktig plats när det gäller professionella konstnärers produktion genom de många ateljéer som finns här. Det skulle vara positivt – både för konstnärerna och för det framtida Lövholmen – om nya lokaler för konstnärlig produktion kan tillskapas och bli en del av utvecklingen.

Den kulturlivsanalys som kommer att tas fram i planprocessen blir ett viktigt verktyg och underlag för planeringen av verksamheter som skulle kunna ta plats på Lövholmen. Kulturförvaltningen medverkar gärna inför precisering och beställning av underlaget. Det är också positivt att ett samlat grepp tas genom en socialt värdeskapande analys. Kulturförvaltningen anser att ett sådant arbete bör kunna öka kunskapen om stadsmiljöns betydelse för social sammanhållning.

Stadsbild, offentliga rum och konst

Mötesplatser och offentliga rum med hög arkitektonisk kvalitet behövs för att säkerställa förutsättningarna för ett kultur- och föreningsliv som rimmar med behoven i den framtida stadsdelen och närområdet. Det vattennära läget och kajerna kan bli en attraktiv del av staden med mötesplatser och tillfälle till rekreation för många nya invånare i den framtida stadsdelen och för besökare. För ett mångsidigt och intressant innehåll i de aktiva bottenvåningar som underlaget talar om krävs en tydlig process. Här bör dialog och samverkan, i linje med det som anges i avsnittet om kulturliv i stadens nya översiktsplan, bli en viktig del. Kulturförvaltningen anser att det är positivt med den stadsrumsanalys som föreslås. Genom stadsutvecklingen av området träder den så kallade enprocentsregeln för konstnärlig gestaltning in. Kulturförvaltningen föreslår att Stockholm konst får ett tidigt uppdrag att ta fram ett konstprogram.

Bilagor

Remiss från stadsbyggnadskontoret med inbjudan till tidigt samråd den 22 mars 2018.

Underlag för tidigt samråd, PM förutsättningar och konsekvenser Lövholmen 12 m.fl. Dnr 2017–13571.

Strukturplan och ramverk för Lövholmen (mars 2017).